

Голова Української Народної Республіки Симон Петлюра в жовтні 1924-го приїжджає до Парижа – столиці європейської геополітики. Шукає підтримки серед лідерів провідних держав для України, більша частина якої окупована більшовиками. Зустрічається з французькими політиками, намагається об'єднати розпорошену українську еміграцію. Готує десятки статей про Україну для преси, насамперед журналу «Тризуб» – друкованого органу УНР в екзилі.

Петлюра живе в інженера Миколи Шумицького. Потім орендує кімнату в «Ідеал готелі», пізніше – дві кімнати на п'ятому поверсі готелю в Латинському кварталі. З Праги до нього перебираються 40-річна дружина Ольга й 14-річна донька Леся.

Радянські агенти проникають в оточення перших осіб УНР. Вони перехоплюють таємну кореспонденцію. У їхньому розпорядженні опиняються десятки листів Петлюри. У травні 1926 року Польщу очолює Юзеф Пілсудський. У польських і українських політичних колах говорять про відновлення українсько-польського союзу і новий похід проти «советів». Чекісти про це знають.

Симон Петлюра стає ще небезпечнішим для радянської влади. Вона готує його фізичну ліквідацію. 25 травня, близько 13.00, Петлюра йде обідати до ресторану «Бульйон-Шартъ» на вулиці Расін – за кількост метрів від готелю. Виходить із нього за годину. Зупиняється і розглядає книжкову розкладку магазину на розі Расін і бульвару Сен-Мішель. До нього підходить і розстрілює з револьвера Самуїл Шварцбард. Влучають п'ять із семи випущених куль. Убивця здався поліцейському, за однією версією. За іншою, його затримали перехожі, які хотіли вчинити самосуд. Петлюру ж відвозять у клініку «Шаріте», де він і помирає.

Убивця – Самуїл Шварцбард – єврей за походженням. Спочатку подія викликає занепокоєння в російсько-єврейських колах. Вони переймаються, щоб це не роздратувало французьку владу. Говорять, що злочин незрозумілий із погляду давности мотивів. Визнають, що Петлюра особисто не був причетний до погромів євреїв в Україні. Потім з'ясується, що убивця – французький підданий. Єврейські організації в Лондоні заснують Комітет допомоги Шварцбарду. Влаштувають публічні заходи, залучають жертв єврейських погромів, відомих діячів, збирають кошти. Проводять у пресі кампанію з «відбілення» Шварцбарда. Називають його месником за кривди свого народу, добродійним громадянином, французьким вояком і патріотом, зразковим сім'янином, носієм усіх людських чеснот.

«Група єврейських волонтерів, приймавших участие в войне на французском фронте, добилась привлечения своего представителя как свидетеля в деле Шварцбарда, чтобы осветить его личность с лучшей стороны. Показать как честного товарища, хорошего солдата и стойкого националиста, которого до болезненности возмущали погромы петлюровцев», – ідеться у зведенні радянської розвідки. На хвилю звинувачень на адресу українських повстанців реагує отаман Нестор Махно. Публікує статтю, в якій апелює до єврейської спільноти й доводить безпідставність закидів щодо власної участі в погромах.

Під впливом антипетлюрівської кампанії у європейських країнах шириться переконання в безкарності Шварцбарда. Складається враження,

Убивцю Петлюри виправдали завдяки спецслужбам СРСР

що судитимуть не вбивцю, а загиблого Симона Петлюру. Його дружину Ольгу відвідує особистий секретар экс-президента Франції Александра Мильерана. Цікавиться, чи не відмовлявся Петлюра приймати делегацію євреїв у Києві. Жінка заперечує.

Українці однак у думці, що Симона Петлюру вбили радянські спецслужби. Це засвідчують повідомлення розвідки більшовиків: «В Варшаві имеются полученные от Токаревского (дипломат Ян Токаревський-Карашевич. – Авт.) сведения об имевшихся у него документах, доказывающих, что покушение на Петлюру было произведено по поручению советской власти. Эти документы должны были послужить причиной новой отсрочки процесса Шварцбарда. Есть сведения, что проф. Яковлевым (педагог Андрій Яковлів. – Авт.) собраны материалы о погромах, организованных покушениях и террористических актах со стороны советской власти против украинского населения на Украине и за границей. Эти материалы переданы им в Комитет Франс д'Ориент. Комитет

этот имеет задание от французского правительства скомпрометировать советскую власть во время процесса Шварцбарда».

Десятки донесень радянської закордонної розвідки фіксують дані про наміри українців учинити «страшну помсту» за вбивство Симона Петлюри. Із Варшави в червні 1926-го радянські розвідники повідомляли: «Состоялось совещание высшего командного состава Армии УНР под председательством прибывшего из Франции ген. Сальского, который призывал к единению и к кровавой мести за смерть Петлюры. Почти все эмигранты-украинцы во Франции имеют короткое огнестрельное оружие, и около 200 человек из них принимали участие в охране похоронной процессии».

Ініціатором терактів виступає Микола Чоботарів – контр-розвідник, колишній керівник особистої охорони Симона Петлюри. Серед можливих жертв називає імена радянських високопосадовців в Україні та дипломатичних представників за кордоном. Радянська розвідка доповідає про можливість замаху проти Самуїла Шварцбарда чи його родичів. Припускають, що це станеться неминує, якщо суд його виправдає або покарання буде м'яке. Пізніше повідомляють: українці утримуються від замаху на Шварцбарда, щоб не наражатися на додаток звинувачення в «бандитизмі». Кошти для утримання захисту українців на суді збирають товариства з ушанування пам'яті Симона Петлюри. Вони виникають серед емігрантів і по деяких українських містах. Розсилають 67 адресних листів до установ і окремих діячів. За тиждень збирають 1092 злотих. Між українцями поширюють анкету. За її допомогою збирають інформацію про організацію погромів більшовиками та провокації євреїв. Містять питання: «Чи був свідком або що чув про єврейські погроми? Де саме були погроми й коли, хто їх організував, з якого приводу виникли? Чи вони відбувалися до заняття місцевості армією УНР, чи робилися в тилу уряду УНР? Чи було кого з військових чинників армії УНР покарано за погроми або грабунки?».

Радянські спецслужби дізнаються про деталі і зміст документів, що зібрані універсією для процесу над Шварцбардом. Частина знищують. На інші готують контраргументи й маніпуляції.

У січні 1927 року уповноважений Наркомату закордонних справ СРСР при Раднаркомі Української РСР Олександр Шліхтер направляє лист до Генерального секретаря ЦК КП(б)У Лазаря Кагановича. У ньому – директиви про те, у якому напрямку спрямовувати «паризький процес». Які ідеологічні кліше щодо Петлюри й українського руху використовувати, які документи надати в розпорядження адвокатам Шварцбарда. Рекомендують свідків для процесу – зокрема письменника Володимира Винниченка (його викликали на суд як свідка, але про його свідчення невідомо. – Авт.). Зазначають осіб, яких краще не допускати: члени головної управи українського товариства Червоного Хреста Петро Златковський і Платон Лінніченко, російський політик Павло Мілюков. Дають поради, як висвітлювати судовий процес у СРСР. 21 січня 1927 року питання «Про процес Шварцбарда» розглядає таємне засідання Політбюро ЦК КП(б)У. Воно відряджає до Парижа на процес більшовика Миколу Попова. Виділяють на відрядження 2,5 тис. крб (середня зарплата на той час близько 63 крб).

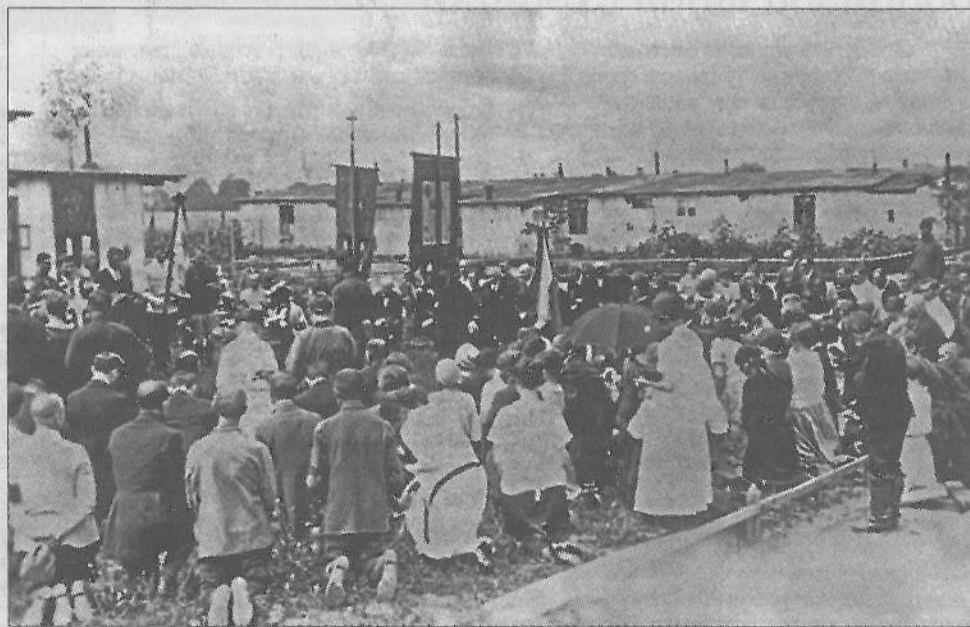
Суд над Шварцбардом став однією з найуспішніших таємних операцій радянських спецслужб. Убивцю виправдали, а загиблий політик та український національно-визвольний рух отримали тавро «антисемітський» і «погромницький».

103 українські організації з Франції, Польщі, Чехословаччини та Румунії увійшли до Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри, створеного в липні 1926-го. На потреби комітету з кожного емігранта збирали по п'ять крон щомісяця. Кожна організація відраховувала 5% свого доходу.

«Із 1917–1918 років не було ще події, що так незвичайно схвилювала б усе українство, – писав дипломат Олександр Шульгін у листі до Лідії Шишманової, доньки публіциста Михайла Драгоманова. – Люди страшенно оплакували й оплакують Петлюру. Він утілював у собі ідею української державності і боротьби за неї. На другий день після вбивства сталося щось невидане серед еміграції: всі об'єдналися. Утворено в Чехословаччині Комітет зі вшанування пам'яті й оборони честі Петлюри! Мене як голову Комітету делегували на похорон. Це було щось знов незвичайне: в Парижі ми лічили 200–300 свідомих українців, але на похорон прийшли кілька тисяч. Якби ви бачили, з якою поборністю схилилися вони перед труною. З усіх кінців світу телеграфічно замовили вінки з чудесних жовто-блакитних квітів, було багато французів, кавказців, поляків. На цвинтарі промов не було, заспівали тільки «Заповіт», який справив серед цих обставин колосальне враження. Мої приятелі старі французи говорили, що такого похорону вони ще не бачили. Навіть похорон Віктора Гюго справляв менш зворушливе враження, ніж ці ширі, величні і мовчазні проводи».

Відспівали Симона Петлюру в румунській православній церкві Св. Архангелів 30 травня 1926 року, а поховали на цвинтарі «Монпарнас».

Ярослав ФАЙЗУЛІН,
кандидат історичних наук, начальник управління наукового забезпечення політики національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті

Панахида за Головним отаманом військ УНР Симоном Петлюрою в 40-й день після вбивства, липень 1926 року. Українська станиця поблизу табору Каліша, Польща.

Полтавці вшанували пам'ять видатного земляка

■ З нагоди 142-ї річниці з дня народження Симона Петлюри в Полтаві поклали квіти до меморіальних дощок, якими увічнена пам'ять видатного земляка. У церемонії взяли участь заступник голови ОДА Катерина Рижченко, директор Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю ОДА Вікторія Пилипенко, очільник обласного об'єднання ВУТ «Просвіта», депутат облради Микола Кульчінський, історик та архівіст Тарас Пустовіт, представники громадськості.

Спершу відвідали й вулицю Симона Петлюри, де була садиба Петлюр та встановлена меморіальна дошка. Потім поклали квіти до меморіальної дошки на будівлі Полтавської державної аграрної академії. Раніше це була споруда Полтавської духовної семінарії, де з 1895 по 1901 роки навчався Симон Петлюра – майбутній державний та громадсько-політичний діяч, очільник Української Народної Республіки.

Також Полтавський краєзнавчий музей ім.В.Кричевського для полтавців та гостей міста провів авторську екскурсію «Полтавські стежки Симона Петлюри».

